

Halgir Winther Poulsen¹

Føroyskur arbeiðsrættur og Fasti Gerðarrættur

Summary

Former labour law judge and lawyer Halgir W. Poulsen reflects on the profound influence Kári á Rógvi had on Faroese labour law. Kári argued that labour law has deep Nordic roots going back to ancient Faroese history, and that many of the great Faroese legends were essentially about labour conflicts. The author draws contrasts with recent developments in Faroese labour law with special emphasis on the decades after the introduction of the Home Rule act in 1948. Neither the regular courts, the ad hoc labour courts nor the Danish labour court were suited to solve pressing conflicts on the Faroese labour market. The establishment of the private Faroese labour court, Fast Gerðarrættur, in 2006 was therefore an important milestone. Fasti Gerðarrættur was given the mandate to both decide concrete conflicts and to further develop Faroese labour law. Kári á Rógvi was the driving force behind establishing this system, as he chaired the committee that proposed the Fasti Gerðarrættur drafted the rules of the court, structured this area of law, and ensured the public access to relevant materials and cases. The author reflects on this and on his positive experience as first chairman for the judges in Fasti Gerðarrættur. He concludes that Fasti Gerðarrættur is an important institution that ought get the necessary support in order to realize its full potential.

Úrtak

Halgir W. Poulsen, sakførari og fyrrverandi dómari, greiðir frá stóru ávirkanini, sum Kári á Rógvi hevði á føroyskan arbeiðsrætt. Kári grundgav fyrri, at arbeiðsrættur hevði fornar norrønar røtur, ið eisini kunnu síggjast í eldri føroyskari søgu. Sambært Kára, vóru fleiri av føroysku sagnunum grundleggjandi um arbeiðsrættarlígar trætur. Høvundin lýsir sambandið við samtíðarsøguligar remlingar innan arbeiðsrætt við serligum denti á tíðina eftir Heima-stýrslógina frá 1948. Hvørki vanligu dómstolarnir, ad hoc gerðarrættirnir ella danski arbeiðsrætturin høvdu nøktandi mannagongdir ella innlit, sum skuldi til fyrri at loysa átrodandi ósemjur á føroyska arbeiðsmarknaðinum.

¹ Advokatur og fyrrverandi gerðarrættardómari.

Stovnanin av privata arbeiðsrættinum, Fasta Gerðarætt í 2006, var tískil ein týðandi varði í menningini av føroyskum arbeiðsrætti. Fasti Gerðarættur fekk heimild til at avgera ítøkiligar trætur og at menna og skipa arbeiðsrættarlaga økið. Kári á Rógvi var drivmegin handan hesa týðandi menning, og serliga virkaði hann fyrri at menna og skipa arbeiðsrættarlaga økið, soleiðis at almenn-ingurin fekk atgongd til viðkomandi tilfar og mál. Høvundin minnst aftur á postivitivu royndirnar frá tíðini sum fyrsti formaður fyrri faldómararnar í Fasta Gerðarætti, og kemur hann til ta niðurstøðu, at feløgini tóku sum heild væl undir við hesum nýggja alvanum, sum vónandi fær tíð og umstøður at veksa til mans.

Inngangur

Nærliggjandi er at byrja umrøðuna við at spyrja, um vit frá gomlum hava nakran serligan føroyskan arbeiðsrætt. At vit hava havt ein meira og minni rudimenteran arbeiðsrætt í landinum nakað aftur í tíðina er ivaleyst, men hvussu serføroyskur hann hevur verið er kanska meira ivasamt. Her hugsji eg um, hvussu væl hesin arbeiðsrættur hevur avspeglað serligu viðurskiftini á føroyska arbeiðsmarknaðinum, ið frá gomlum helst hevur verið reiðiliga ein-táttaður. Her hendi eftir mínum tykki ein avgerðandi broyting tann 1. apríl 2006, tá sáttmálin um Fasta Gerðarrætt kom í gildi.

Kári var eingin smáligur maður. Í bókini *Felagsverklóg*, ið kom út í 2013, tekur hann soleiðis til: „Felagsverklóg er eins gomul og norrøn mentan í oyggj-um okkara“. Hann sær upprunan til frásøgurnar í Føroyingasøgu um stríðið millum Sigmundar og Tróndar sum eitt rættiliga einfalt arbeiðsrættarmál. Hann endurgevur søguna um stríðið millum Einar Suðuroying og Eldjarn Kambhøtt, sum sita og sviða seyðarhøvd og stytta sær tíðina við at meta menn. Endin verður, at Einar drepur Eldjarn. Tá Havgrímur varnast hetta, rekur hann Einar burtur. Einar fór til frændur sínar Brestir og Beinir, sum tóku væl við honum. Einar biður Brestir taka málið uppá seg, og hann so ger. „Brestir var vitugur maður og lóggkønur“ verður at enda sagt í søguni.

Kári hevur hesar viðmerkingar til søguna: „Vit síggja, hvussu tey, ið skrivaðu og løsu norrønar søgur kendu hesi hugtøk: at skaða, at reka burtur, at taka mál uppá seg (og harvið eisini rættir at døma í málinum) og at vera lóggkønur. Vit skulu kortini ikki sum annars vant fremst í føroyskum bókum dvølja við søg-una beint nú, bert staðfesta, at einki nýtt er undir sólini, felagsverk krevur lóg og lóggkøn – og ikki minst vitug lóggkøn.“

Arbeidsrættur sum føroyskt málsøki

Vit skunda okkum eini túsund ár fram og minna okkum sjálvi á, at millum tey fyrstu málsøki, sum løgtingið samtykti at yvirtaka í 1948, var arbeidsrættur. Seks ár seinni fingur landsstýrið og løgtingið eitt álvarsmál til viðgerðar. Tann 2. Mai 1954 varð verkfall lýst og allur fiskiflotin lagdur, eftir at samráðingar um nýggjar sáttmálar vóru endaðar úrslitaleysar. Onnur fakfeløg tókur undir við verkfalsmonnunum, so at enda var reiðiligt aðalverkfall. Hetta var fyrsta veruliga arbeidstrætán seks ár eftir, at arbeidsrættarmál vóru yvirtikin sum sermál, og tað vísti seg skjótt, at her vóru eingir føroyskir stovnar ella myndugleikar, ið kundu loysa trætuna.

Fakfeløgini vildu hava tingið saman „at finna ein veg burtúr verandi fiskivinnusteðgi“, men lögmaður sýtti fyri at kalla tingið saman við teirri grundgeving, at hetta var ein „rættarkonflikt“ og tí ólóglig. Føroya rættur vísti málinum frá sær, og reiðararnir fóru síðan til „Den Faste Voldgiftsret“ í Keypmannahavn, ið ónoktiliga var formliga rætta forum sambært skipanini í heimastýrisslógini, so leingi føroyskir myndugleikar ikki høvdu gjørt annað av, men helst materielt reiðiliga óskikkaður at taka sær av málinum. Verkfallið varð dømt ólógligt, og seinni varð Fiskimannafelagið dømt at rinda 250,000 kr í bót. Felagið slapp tó við at rinda 100,000 kr yvir eitt áramál.

Trýstið á myndugleikarnir var øgiligt, og endin varð at løgtingið varð kallað saman, eftir at verkfallið var avlýst. Minstalønin varð hækkað úr 500 kr upp í 800 kr um mánaðin; útreiðslurnar vórðu fingnar við eykaskatt, og so fóru skipini avstað.

Soleiðis endaði eitt tað størsta arbeidsstríð í søguni við, at fakfeløgini góvu skarvin yvir, og tað almenna mátti leggja uppí við serskatti til fylgju. Hóast fasti gerðarrætturin hevði skorið ígjøgnum, vóru hvørki fakfeløgini ella føroyskir myndugleikar sinnaðir at fylgja hesi avgerð. Tað var tí helst ikki so lægið, at landsstýrið longu ein mánað seinni legði uppskot til lögtingslóg um vinnuligar ósemjur fyri tingið, eitt sera radikalt lógaruppskot um tvungnan gerðarrætt. Grein 1 var soljóðandi: „Eingin streika ella lockout má setast í verk fyri tað fyrsta, men allar ósemjur arbeidara og arbeidsgevara ella fiskimanna og útgerðarfelags ímillum skulu gerast av eftir fylgjandi reglum.“ Síðan vóru reglur um samráðingar, semjuroyndir, og um hetta ikki færdi á mál, setan av „voldgiftsnevnd“. Talan var ikki um fastan gerðarrætt, men gerðarrætt uppnevndur av landsstýrinum í hvørjari serstakari trætu. Gerðarrættarúrskurðurin var endaligur, og heimild var enntá at áleggja pørtunum bót, fylgdu teir ikki avgerðini.

Hetta var sanniliga harður kostur, sum løgtingið samtykti við 15 atkvøðum móti einari. Hóast andstøðan ikki atkvøddi fyri, var hon samd í „at neyðugt er at fáa arbeiðsfrið í landinum“. Men nú tykist dirvið at hava verið uppi, tí lógin varð hvørki staðfest ella kunngjørd og kom sostatt ongantíð í gildi. Komandi nógvu árin máttu partarnir á arbeiðsmarknaðinum klára seg sum frægast uttan nakran veruligan stovn at venda sær til í trætumálum.

Til taks vóru:

- Den faste Voldgiftsret við sæti í Keyptmannahavn, ið var aldeilis óegnadur til at viðgera og loysa ósemjur á føroyska arbeiðsmarknaðinum. Hartil kom, at gerðarrætturin varð umskipaður til Arbejdsretten við lóg, ið ikki var galdandi í Føroyum.
- Vanligu dómstólarnir, hvørs málsviðgerð var alt ov seinfør til at teir kundu brúkast, tá skjótar avgerðir vóru neyðugar.
- Ad hoc gerðarrættir, ofta avtalaðir í sáttmálum partanna millum. Vanliga mannagongdin var, at partarnir uppnevndu hvør sín gerðardómara, meðan ástøðumaðurin vanliga varð uppnevndur av Sorinskrivaranum. Vanliga hildu teir partsuppnevndu við sínum pørtum, so úrslitið varð sum oftast úrskurður, sagdur av ástøðumanninum, sum mangan var sorinskrivarafulltrúi, nýkomin til Føroya við lítlari og ongari vitan um serføroysk viðurskipti.

Komandi árin hendi einki frá almennari síðu, meðan feløgin á arbeiðsmarknaðinum gjørdur nakrar royndir at finna eina loysn, tó uttan úrslit. Arbeiðsgevararnir vildu hava reglur um fráboðanarfreist av verkfalli, sum hin parturin als ikki vildi samráðast um, vildu arbeiðstakararnir ikki hoyra um bót fyri óheimilað verkfall. Við ongum veruligum møguleikum at taka skjótar avgerðir í arbeiðsmarknaðartrætum ber eisini til at siga, at arbeiðstakararnir vóru reiðiliga væl fyri í so máta.

Fasti Gerðarættur

Í 2001 kom røringur í. Higartil hevði tað verið reiðiliga ómakaleyst og vandaleyst at leggja arbeiðið niður. Arbeiðsgevarin hevði einki annað svar enn at fara í rættin, og tað tók sum nevnt alt ov drúgva tíð. Nú hendi tað, at ein arbeiðsgevari (almennur enntá) fekk tað bjarta hugskot at fara í fútarættin og biðja um fútabann móti einum arbeiðssteðgi. Og tað eydnaðist, fútarætturin legði bann eftir einum degi. Partarnir á arbeiðsmarknaðinum sóu kortini, at hetta ikki var nøkur góð leið at halda. Arbeiðsgevararnir fingur gamaní eitt nýtt

amboð, men tilík mannagongd fór at seta ilt blóð millum partarnar, helt hon fram, og so var skjótt at missa meira fyri minni. Arbeiðstakararnir hinumegin mistu tann „bíluga“ verkfalsmøguleikan, men heldur ikki teir fóru í longdini at vinna uttan gjøgnum veruligar samráðingar og í evsta føri ein stovn, ið kundi viðgera trætumál og ósemjur á nøktandi hátt.

Í 2003 setti landsstýrið eina nevnd við umboðum fyri partarnar á arbeiðsmarknaðinum, og við Kára á Rógvi sum formanni at gera eina skipan fyri skjóta loysn av arbeiðsmarknaðartrætum. Og nú bar til, úrslitið gjørdist sáttmáli um Fasta Gerðarrætt. Tað eydnaðist kortini ikki at semjast um nýggja semingsskipan, sum var hin parturin av uppgávuni. Hendan skipanin kom við lóg í 2013.

Í dag hava helst øll feløg á báðum síðum á arbeiðsmarknaðinum tikið undir við sáttmálanum, 44 á arbeiðstakarasiðu og 7 á arbeiðsgevarasiðu (heimasiðan hjá FG 30.06.2014).

Uppgáurnar hjá Fasta Gerðarrætti eru ásettar í grein 1 í sáttmálanum, ið er soljóðandi:

1. Settur verður á stovn fasti gerðarrættur.
2. Fasti gerðarrættur skal loysa trætur, ósemjur og ivamál á arbeiðsmarknaðinum sambært hesi skipan og felags avtalum og sáttmálum millum partarnar á arbeiðsmarknaðinum.
3. Fasti gerðarrættur skal eisini savna, menna, og kunna um føroyskan arbeiðsmarknaðarrætt.

Setningurin fellur sostatt í tveir partar, tann fyrri at taka avgerðir í ítøkiligum ósemjum millum partarnar, sum er uppgáva gerðarrættarlimanna (dómaranna), tann seinni at menna føroyskan arbeiðsrætt, har bæði dómarar og nevndin hava hvør sín lut.

Teir átta gerðarrættarlimirnir, ið verða valdir av nevndini fyri trý ár í senn, virka óheftir av bæði myndugleikum og teimum feløgum, ið hava valt teir. Við vali av formanni hevur hvør nevndarlimur sýtingarrætt. Teir báðir formennirnir skulu vera lógkønir og hava viðkomandi royndir. Í hvørjum máli virkar vanligi formaðurin ella næstformaðurin saman við tveimum øðrum gerðarrættarlimum, annar valdur av arbeiðstakarafeløgum og hin av arbeiðsgevarafeløgum. Um partarnir semjast um tað, kunnu tó fimm limir verða tiknir út, og í serliga prinsipiellum ella týðandi málum allir gerðarrættarlimirnir.

Royndirnar higartil hava sýnt, at hendan skipanin hevur virkað væl. Í nógv teimum flestu málunum hevur úrskurðurin verið einmæltur, og dentur hevur verið lagdur á at greina veruligu umstøðurnar og sjónarmið partanna, eins og grundgevingarnar fyri úrslitinum so gjølla at úrskurðurin, umframt at loysa ósemjuna, eisini kann vera alment vegleiðandi fyri rættarstøðuna. Á hendan hátt hevur verið roynt at virka samsvarandi duplultu uppgávuni hjá gerðarrættinum, nevniliga umframt at loysa trætumál eisini at virka til at menna føroyskan arbeiðsmarknarrætt. Allur arbeiðsrættur er í stóran mun íkomin og mentur við úrskurðum (sum Kári plagdi at sipa til sum „dómalog“), har ósemjur um sáttmálatulking verða gjørdar av. Ein einmæltur úrskurður skuldi havt størri møguleika at virka sum fordømi, enn ein, har t.d. triggir dómarrar hava hvør sítt sjónarmið.

Her kann eisini verða nevnt, at undir vitjan hjá danska arbeiðsrættinum fingur vit at vita, at í allarfestu førur vóru teirra avgerðir ástøðumansavgerðir, ið meira minna um gomlu skipanina hjá okkum við ad hoc gerðarrættum, har fakdómarrarnir fóru í hvør sín part, meðan ástøðumaðurin gjørdi málið av einsamallur.

Eitt annað virkisøki hjá Fasta Gerðarrætti er at savna, menna og kunna um føroyskan arbeiðsrætt. Her hevur nevndin, og einamest Kári sum formaður, gjørt eitt sera stórt og týðningarmikið arbeiði. Tað sindri av serføroyskum tilfari á hesum økinum so sum úrskurðir hjá gomlu sáttmálagerrættinum, ið fanst var so gott sum óatkomiligt í skjalagoymslum hjá sakkførarum og øðrum, ið fingust við hesi evni. Okkurt av teimum størri fakfeløgnum høvdu eisini savnað nakað av tilfari, oftast frá málum, tey sjálvi høvdu verið partar av.

Beinanvegin við stovnan av Fasta Gerðarrætti varð farið undir at savna hetta og annað viðkomandi tilfar, sum varð almannagjørt á heimasíðuni hjá Fasta Gerðarrætti, býtt upp eftir evni og við sera framkommari leitiskipan. Hetta er arbeiði, sum vónandi framhaldandi verður gjørt og útbygt.

At skrivstovan hjá Fasta Gerðarrætti bað um, og fekk, innivist hjá Arbeiðisloysisskipanini var sera heppið og ikki av tilvild. ALS var stovnurin, ið feløgini á arbeiðsmarknaðinum samstarvaðu við, og sum má metast at vera flaggskipið í hesum samstarvi. Á hendan hátt spardi Fasti Gerðarrættur pening til egin høli og fast skrivstovufólk, og fekk í staðin hesar hentleikar móti gjaldi fyri nýtslu. Mírar royndir vóru, at tann skrivaratænasta vit fingur frá teimum dugnaligu og fryntligu starvsfólkunum hjá ALS var góð í allar mátar.

Nøkur fá orð at enda

Tá Kári heitti á meg um at átaka mær starvið sum formaður fyri dómara­nar í tí nýstovnaða gerðarrættinum, var eg ógviliga ivasamur – var júst givin sum sakførari, eftir alt mítt lív, og hevði sostatt havt eina heilt aðra tilgongd til rættarstarvið, enn ta, ið krevjast má av einum dómara. Hevði kanska heldur ikki ta stóru tiltrúgv til, at eksperimentið fór at eydnast. Men Kári dugdi væl at tosa upp í lag, eisini at vera tungumjúkur, tá tað kravdist. So eg tók av, og tað iðraði eg meg ongantíð um. Samstarvið við allar meddómara­nar, uttan undantak, var sera gott, og feløgini tóku sum heild væl undir við hesum nýggja alvanum, sum vónandi fær tíð og umstøður at veksa til mans.